

प्रमुख फळझाडांच्या अभिवृद्धी पद्धती

श्री. विशाल यादव
विषय विशेषज्ञ (उद्यानविद्या)
महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ, नागपूर सलग्न, कृषी विज्ञान केंद्र, नागांव, ता. मुखबाड, जि. ठाणे

डॉ. सुरेश जगदाळे
वरिष्ठ शास्त्रज्ञ व प्रमुख

डॉ. प्रणाली ठाकरे
विषय विशेषज्ञ (कृषि विस्तार)

फळझाडे ही शंभर वर्षांपर्यंत उत्पादन देत असतात. वास्तविक फळझाडांचा उत्पादन देण्याचा क्रम बघून प्रत्येक शेतकऱ्याने प्रमुख फळझाडांच्या अभिवृद्धी पद्धती लक्षात आणून घेणे गरजेचे असते. दर्जाहीन गुणधर्माची फळझाडांची रोपे जर शेतकऱ्याने त्याच्या शेतावर लागवड करून भविष्यामध्ये फसवणूक झाली तर, तो त्याच्यासाठी मोठा तोटा असतो. कारण फळझाडांमध्ये उत्पादन सुरू होण्यासाठी फार मोठा वेळ जात असतो आणि तो दोन ते तीन वर्षांनंतर दिसून आल्यास या ठिकाणी फळबागेचे व्यवस्थापन बिघडते व शेतकऱ्याला ते दुरुस्त करण्यासाठी शेवटपर्यंत झुंज द्यावी लागते. कदाचित निकृष्ट दर्जाच्या रोपामुळे झालेले नुकसान शेतकरी सुधारू शकत नाही. पर्याय शिल्लक ना राहिल्यामुळे त्याला फळबाग काढून टाकावी लागते. याकरिता संध्याकाळी टाळण्यासाठी पुढील बाबी विचारात घ्याव्यात.

वनस्पतींची रोपे तयार करण्यासाठी मातृवृक्षाचा भाग वापरून केलेल्या उत्पत्तीस वनस्पतीची अभिवृद्धी असे म्हणतात. निसर्गातील बहुतेक सर्व वनस्पती आपली पुनरुत्पादन बिजाच्या सहाय्याने करून आपला वंश विस्तार करीत असतात. विशेषतः संपुष्प वनस्पतींमध्ये अशा प्रकारची पुनरुत्पादन आढळून येते फळझाडांची अभिवृद्धी शास्त्र व कला आहे. जातीवंत रोपे मिळविण्याकरिता चांगले बेणे वापरले पाहिजे. मानव शेती करायला लागला तेव्हापासून ज्ञात आहे. बहुतेक फळझाडांच्या बाबतीत बिया वापरल्याने मुळझाडांचे गुणधर्म त्यांच्या प्रजेत उतरत नाहीत. हे मानवाच्या लक्षात आल्यावर छाटे (फाटे), भेटकलम, दाबकलम, डोळे भरणे याचा वापर मानव करू लागला तथापी वनस्पतींची अभिवृद्धी दोन प्रकारची आहे. १. बियांपासून आणि २. शाखीय अभिवृद्धी (वनस्पतीच्या अवयवापासून).

नारळ, पपई ही झाडे सोडली तर बहुतेक फळझाडांच्या बाबतीत नर नारी पेशींच्या संयोगाचे क्रियेशिवाय शारिरीक पद्धतीने अभिवृद्धी होऊ शकते या पद्धतीत झाडांच्या अवयवाचा एखादा भाग वापरून नविन झाडाची उत्पत्ती करता येते. या कार्याकरिता फळझाडांच्या बाबतीत डोळे किंवा फांदीचा भाग उपयोगात आणला जातो.

१) आंबा: आंब्याची अभिवृद्धी कोरीपासून परंपरागत पद्धतीने केली जाते तसेच शाखीय पद्धतीमध्ये मूदुकाळ कलम, कोय कलम, भेट कलम, जोड कलम इ. पद्धतीने करतात. कोकणामध्ये सर्वात जास्त कोय कलम प्रचलित आहे.

खुंट जाती: आंब्याच्या कलमासाठी काही विशिष्ट जाती वापरल्या जातात. उदा. ओलूर, व्हीलायकोलंबन, चंद्रकरण, बेल्लारी इत्यादी.

कोय कलम पद्धत: या पद्धतीमध्ये निरोगी, डोळे फुगलेली १० ते १५ सें.मी. लांबीची मातृवृक्षाची काडी निवडावी. खुंटची जाडी सायन एवढीच असावी. काडीस खालील दोन्ही बाजूस पाचरीसारखा ५-६ सें.मी. लांबीचा काप घ्यावा. नंतर खोडाच्या मधोमध तेवढाच काप घेऊन त्यात काडीची पाचर बसवून ते घट्ट बांधून टाकावे. कलम जोड पॉलिथीनने बांधावा. यानंतर कलम पॉलिथीनच्या पिशवीत कोयीसह लावावे. १० ते १५ दिवसांत काडी फुटते.

फायदे: ही पद्धत अतिशय सहज, सोपी आहे. शेतकरी स्वतः ही कलमे व्यवस्थित करू शकतात. जून-ऑगस्ट महिन्यात कलमे करावीत. साधारण कलमे ७० टक्के यशस्वी होतात.

२) डाळिंब: डाळिंबाची अभिवृद्धी बियांपासून रोपे तयार करून, छाट कलमे, गुटी कलमे व ऊती संवर्धनाने तयार करतात. गुटी कलमे ही सर्वात जास्त प्रचलित फायदेशीर पद्धत मोठ्या प्रमाणात वापरली जाते.

छाट कलमे: पूर्ण वाढलेल्या व जुन्या अशा एक वर्ष वयाच्या काड्यांची छाट कलमे तयार करतात व पॉलिथीनमध्ये वाढवतात. त्यासाठी आयबीए सारख्या संजीवकांचा वापर मुळ्या फुटण्यासाठी फायदेशीर ठरतो.

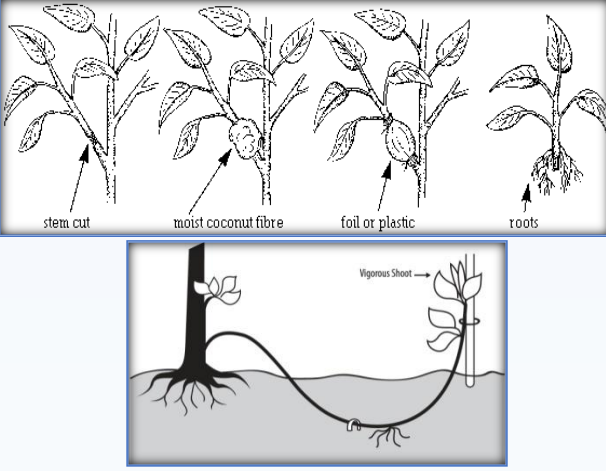
गुटी कलम: विशेषतः पावसाळ्यात रोपवाटिकेत कलमे तयार करतात. पॉलिथीन व रॅपॅनममॉस च्या सहाय्याने गुट्या यशस्वी होतात. जवळजवळ ९० टक्के प्रमाण आहे. कलमे बांधल्यापासून ६-८ आठवड्यांमध्ये गुट्या झाडावर तयार होतात.

३) चिकू: चिकूची अभिवृद्धी वियाणांपासून तसेच शाखीय पध्दतीने भेट कलम, मूदुकाष्ट कलम, गुटी कलम इ. करतात.

खुंटझाड जाती: चिकूमध्ये कलमे करण्यासाठी १) खिरणी, २) महुआ इ. वापरतात. सर्वसाधारण एक वर्षे त्याचा खिरणी कलमासाठी वापरावी. भेट कलम आणि मूदुकाष्ट पध्दत वांगली.

४) पेरु: पेरुची अभिवृद्धी बियांपासून, दाब कलम, गुटी कलम, भेट कलम इत्यादी पध्दतीने करतात. सध्या दाब कलमाद्वारे अभिवृद्धी मोठ्या प्रमाणावरती करतात. त्यामध्ये ६०-७० टक्के कलमे यशस्वी होतात. पेरुमध्ये प्रामुख्याने चायनीज पेरु खुंट म्हणून वापरतात.

५) संत्रा, मोसंबी (लिंबूवर्गीय फळझाडे): या पिकामध्ये बहुअंकुर असते, त्यामुळे बियांपासून तसेच कलम पध्दतीने अभिवृद्धी करतात.

बियांपासून: कागदी लिंबूची अभिवृद्धी वियांपासून जास्त प्रमाणावर करतात.

संत्रा: याची अभिवृद्धी वियांपासून तसेच डोळा भरणे पध्दतीने करतात.

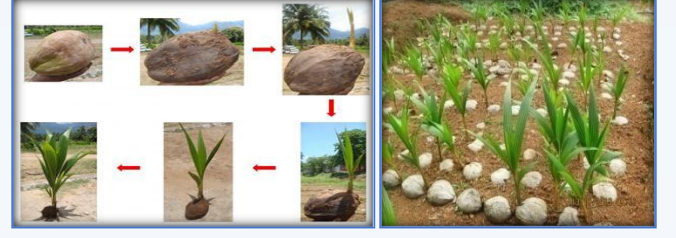
खुंटझाड: या झाडांची अभिवृद्धी बियांपासूनच करतात. त्यासाठी मामलेड ऑरेंज आणि रंगपूर लाईम महाराष्ट्रात प्रसिध्द आहेत. संत्रामध्ये डोळा भरणे ही पध्दत सर्वात जास्त प्रचलित आहे. खुंट झाडांवर टी (T) पध्दतीने डोळे भरून कलमे तयार करतात. काही ठिकाणी जंबेरीची रोपेही कलमासाठी वापरतात.

मोसंबी: बियांपासून व डोळे भरून अभिवृद्धी करतात. टी पध्दतीने डोळे भरून कलमे करतात.

खुंटझाड: जंबेरी, रंगपूर लाईम, मामलेड ऑरेंज, कर्नाखट्टा इत्यादी वापरतात.

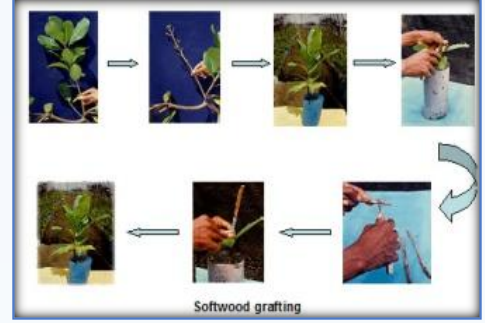
६) नारळ: नारळ या फळझाडाची अभिवृद्धी नारळापासून (सीडनट) करतात. गुणवंत मातृवृक्षापासून योग्य वेळी नारळ जमा करून ते रोपवाटिकेत लावून त्यापासून रोपे तयार करतात. साधारण एक ते दीड वर्षांपर्यंत रोपे तयार होतात.

जाती: वाणावली, प्रताप, वेस्ट कोस्ट टॉल, टी x डी, लक्षद्विप इत्यादी.

७) काजू: मूदुकाष्ट पध्दतीने गावठी काजूचा खुंट वापरून करतात.

जाती: वेंगुर्ला-४, वेंगुर्ला-५, वेंगुर्ला-७, वेंगुर्ला-८ इ. उत्कृष्ट कलमे तयार करण्यासाठी कलमांवर ५० % गोमुत्राची फवारणी ६० ते ९० दिवसांनी करावी.

८) द्राक्ष: द्राक्षाची अभिवृद्धी छोट कलम पध्दतीने करतात तसेच ग्राफ्टिंग पध्दतीने खुंटावरती कलम करतात. "डॉंगरीज" या खुंटाचा वापर करतात.

जाती: थॉमसन सिडलेस, शरद सिडलेस, सोनाका, तास-ए-गणेश

खुंट: डॉंगरीज, सॉल्ट क्रिक, १६१३-सी इ.

९. शोभेची झाडे: वड, पिंपळ: यांची अभिवृद्धी फाटे कलमापासून होते.

१०. वेली:

१०.१. बोगनवेल: बोगनवेलची अभिवृद्धी छाटे कलम, दाब कलम, गुटी कलम व डोळे भरणे या पध्दती करतात. बहुतेक करून छाटे कलम करूनच रोपांची निर्मिती केली जाते. साधारणपणे १० ते १५ सें.मी. लांबीचे पेन्सिलच्या जाडीचे छाटे वापरतात. ४ ते ६ आठवड्यात मुळे फुटतात.

१०.२. जाई-जुई भोगरा: या फुलांच्या वेलीची अभिवृद्धी छोट कलम, दाब कलम इत्यादीने करतात. छाटे कलमामध्ये मुख्यत्वे वेलीच्या शेड्याकडील पाच पे-यांचे छाटे घेवून ते अभिवृद्धीसाठी वापरतात व ही पध्दत अतिशय जलद आहे. हे छाटे सुक्ष्म फवारागृहात वाळूच्या माध्यमात रुजवत ठेवल्यास लवकर मुळे फुटतात. या फुलांच्या छाटे कलमात मुळे वाढीसाठी काही संजीवके वापरली जातात. उदा. आय.बी.ए. ५००० - पी.पी.एम., आय. ए. ए. २००० पी.पी.एम.इ.

(संपर्क: +९१ ९७६७०३७६९१)

